

կնոջ մահուան մասին, վերագործաւ ոչ թէ մոնկոլներու երկիրը, այլ մնաց Chaul, և 1615-ին դեռ ողջ էր»⁽¹⁾։

«Այդ ժամանակներէն վերջ հոռմէական քարոզիչներէն ոչ ոք ճամբորդած է այդ կողմերը, թէ և յարատեօրէն երթ ու դարձ ըրած են կարաւաններ, որոնց հետ հայ վաճառականները չեն քաշուիր ընկերանալէ, և կը կատարեն ճամբորդութիւնը ապահովութեամբ»⁽²⁾։

Իսահակ ըստ երեւոյթին պարսկահայ էր, նաեւ ամուսնացած։ Այս մասին որոշ վկայութիւն ալ կը տրուի։ Իսահակի կինը, որուն ուր գտնուիլը անձանօթ կը մնայ, մեռած էր 1605-ին։ Իսահակ կրօնաւոր մը չէր, վկայութիւնները ատոր հակառակ ցոյց կուտան։ Ինչպէս տեսանք՝ Գոէզ ալ կրօնաւոր չէր, այսինքն ոչ պաշտօնապէս, այլ տշխարհական մը որ կրօնական քարոզչութեամբ իր նախընտրած ձեզուիտներու կարգին օգտակար կ'ըլլար։

Գալով հայ վաճառականներուն՝ անոնք ալ պարսկահայ վաճառականներ ըլլալու էին։ Ծանօթ է որ Շահ Աբրահիմ օրերուն Պարսից վաճառականութիւնը Հայոց ձեռքն էր. Սպահան հաստատուած Զուղայեցի հայ վաճառականները թափանցած էին Հնդկաստան, ուր բարգաւաճ ու ճոխ կեանք մըն ալ կը վարէին, որով անհաւանական պիտի չըլլար հետեցնել՝ որ հայ վաճառականներ մեծ կարաւաններու միացած՝ ԺԶ-ԺԷ դարերուն շատ յաճախօրէն ներքին Ասիա և Չինաստան և այլուր կ'երթային ի խնդիր առևտուրի։ Սակայն այս մասին իրր հնագոյն որոշ վկայութիւն միայն Գոէզի և Իսահակի ուղեգրական յիշատակութիւնները ունիմ, ուր անոնուն՝ պարզապէս՝ հայ վաճառական ձեռքն գտաւ ուրիշ մանրամասնութիւն չի տրուիր։

Առևտրական ապրանքներուն դալով ըստ իս ատոնք հիւստեածեղէն, դիպակներ, և հում մետաքս էին գլխաւորաբար, քիչ ինչ փղոսկր, թանկագին քարեր, դեղ և ներկ, խունկ և գուցէ նոյն իսկ յախճապակի և Թուրքեստանի դորգեր։

Ուիլիսա, Գանգսա
U. S. A.

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԽԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻՒՏ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

Տ. Մեզ կը մնայ մի քանի խօսք ասել Ջուազրի մասին, որտեղից անուած է այս վկայարանութիւնը, որ հաղուագիւտ է և ոչ ընդհանրացած Յայամաւորքներին մէջ, այստեղ էլ վերջին վկայարանութիւնն էր, մի ապացոյց նոյն մտքի։ Առաջին անգամ տեսել էինք այն Աշոտ Յովհաննիսեանի մօտ և հարկաւոր քաղուածքներն արել մեր Խաղարկեանց աշխատութեան համար. բայց յետոյ տեղեկանալով, որ Մնարի սեպհականութիւնն է, խնդրեցինք հնարաւորութիւն տալ մեզ արտագրելու ամբողջը, որ և սիրալիբ կերպով կատարեց։ Ժամանակի սղութեան պատճառով՝ հազիւ կարողացանք վկայարանութեան հետ արտագրել և գրել յիշատակարանի այն մասը, որ իրական տեղեկութիւններ էր տալիս ձեռագրի ծագման մասին, առանց նորա բովանդակութեան մանրամասն ծանօթութեան և չափազրութեան։

Յայամաւորքս մեծ դիրքով, կաշկապտ կազմով ձեռագիր է, լաւ բոլորագիր և թուղթ։ Գրիչն է Խաչատուր քահանայ. որի հայրն է Յորդանան, մայրը Աղուծ. գրել է «ի թվաբերութեան հայկազեան տուժարի Զ և Թ. ի դաւառս Աբարատեան, ի գեաւդն Ուրծ կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ սր. Աստուածածնին, ի հայրապետութեան տն. Գրիգորի... ի յաթոս սր. էջմիածնի, և յաշխարհակալութեան Զահան Շահին»։ Ուրծը այժմ Բէշլիքեանդ կամ Բէշլիշտադ կոչուած գիւղն է, Վեդլի միջին հոսանքում⁽¹⁾, ուր սկսեում է լեռնաշին մասը, դէպի ակունքները, բարձրանալով. արձանագրութիւններին մնացորդներէց գատելով՝ Օրբէլեանց իշխանութեան մաս։ Խաչատուր գրչից մեզ յայտնի են և

(1) Անդ 586-587, (2) Անդ 587.

(1) Хруст. Боим. 1913 մեր յոդուածը՝ Nomowcmbo Mapcaura u Muma-Xamynm եր. 231.

ուրիշ ձեռագիրներ, մի աւետարան Զ եւ ժ. Թուին եւ մի Մաշտոց 1473 թուին, օր հոշակաւոր դաւառու Արարտեան, ի գլուղըս, որ կոչի Ուրծ, ընդ հովանեաւ սր. Աստուածածնիս եւ սր. Սահմանոսիս⁽²⁾։ Նորա աշակերան էր Վրթանէս գրիչ, որ 1491 թուին գրել է մի Յայսմաուրք, օր յանապատիս յԱւրծայ, որ կոչի Արջառարեկո⁽³⁾։

Ստացողն է Մելիքսեթ կրօնաւոր՝ «ի վայելումն անձին եւ յիշատակ հոգոյ իւրոյ եւ ծնաւդաց իւրոյ Գուգարին եւ Սիրմին եւ քրեւրցն Թանկասեղին եւ Թամիկին»։ Մելիքսեթ արեղան՝ իւր ձեռքով գրած յիշատակարանի համեմատ՝ էրերան փոքրիկ վանքի վանահայրն էր, Աւրծից գէպի հարաւ եւ Զինջիրուի Ս. Կարապետից քիչ դէպի հիւսիս՝ Ղաղարու գիւղի մօտ, Շահապու եւ Ս. Խաչ գիւղերի մէջ, գէպի Վեղիի դաշտը նայող լեռան լանջին։ Զեռքիս տակ չունենալով այժմ վանքի նկարագրութիւնն ու արձանագրութիւնն ըրի արտագրութիւնը, որ կատարել ենք անձամբ, չենք կարող ժամանակագրական եւ պատմական ճիշդ տեղեկութիւն տալ, բայց վաղ չէ քան ժ.Գ. դարը։ Այն ձեռագրի մէջ Մելիքսեթ արեղան նկարագրում է իւր շինարարութիւններն ու աշխատանքը. «չինեցի զժամատունս եւ ըզկրկին գաւիթս եւ զերկու տնտեսատունս ամառան եւ ձմեռան . . . նորոգեցաք ըզվանքս եւ շնորհազարդ զարդարեցաք եկեղեցիս սգեստիւք պատարագաց, նաեւ մանկամբ սր. սիոնի, զոր տր. Աստուած ի կամս իւր պահեսցէ, ամէն»։ Ապա գրել է տալիս եւ այս Յայսմաուրքը եւ նուիրում «ի սր. վանքս էրերան կոչեցեալ ի դուռն սր. Աստուածածնիս եւ սր. Գէորգիս»։ Խնդրում է յիշել իւր ծնողների եւ քոյրերի հետ, որոնց անունը յիշուցցաւ, եւ եղբայրը Տիրացու. նաեւ «վարդաթին միոյ տր. Սարգսին երախտաւորին»։

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆՅ

Ն. Նախիջեւան

ՆԵՒԱՐԲ ՆԱԽՆԵԱՑ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Ի ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍԱՑՈՒԱԾՍ Ս. ԵՓՐԵՄԻ

ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ ԲԱՂԱՔԻ

(Շար. Սլոն, Թիւ 4 էջ 123)

Որպէս զի ինքն յաղթէ, յորժամ բազմանայ քան զըմբողս⁽¹⁾ իւր։ Հրաւիրեա առ նա զկարուստս, զի պարտեսցի ի մէջ բազմաց։ Թէ ամաչես խորգ զգեներու որ սակաւն է, յորժամ զգեսցիս, սակաւ է խորգ մեղաց մերոց, եւ մոխիր սրբել զներկուածս մեր։ Թէ ամաչես խորագն զգեներու, պատկանես ի լկտի զարդուէ։ Ա՛ռ սակաւ ի խորագն հանդերձէ, եւ էջ ի զարդս տանաց⁽²⁾։ Ա՛ռ քեզ զմիջին հանդերձն, մի զլկտի եւ մի զգոցուց⁽³⁾։ Թող յխոնարհս եւ զբարձունս, եւ ընտրեա քեզ զմիջինս։ Մի՛ մի աւր առ խոնարհութիւն, եւ միւս աւր առ փափկութիւն։ Մի՛ մի աւր առ տխրիլ, եւ միւս աւր առ զրգանս։ Կամ վերացա՛ր ելիր յերկինս, կամ խոնարհեցար իջեր յանդունդս։ Խիստ է քեզ բուկութիւն, մի՛ աղանիր լկտերա⁽⁴⁾։ Մի՛ պաշտեր զրոկութիւն, եւ մի զլկտի հանդերձ ոտից։ Մի՛ աւր խոնարհութիւն մեծ, եւ միւս աւր մեծ զարդարանաւք։ Ի միում ժամու լալիւն յորդ, եւ միւս աւր ծաղր լկտի։ Զայնչափս ընտրեա քեզ որ յաւրինեցան յընտրողաց⁽⁵⁾։ Յաժուռն աւզ վայելէ ոտին, որ գայ յաղաւթս, գայ առնուլ զաւգեութիւն։ Մի՛ վնասեսցէ տեսողաց, սէգ կաշկի չէ աւրէն կոխել զգուռն Աստուծոյ։ Ո՛ր որ գաս ի հաշտեցուցանել, մի՛ դար ի բարկացուցանել։ Յորժամ խնդրէ պարտաւոր ի մեծ խոնարհութիւն իջանէ, զի զարթուցէ խոնարհութեամբ զողորմու-

(1) Օր. ունի զըմբողս։

(2) Բառը «տանաց» ինձ անձանթ. գուցէ աղաւաղեալ գրութիւն, փխկ. պատանաց։

(3) Այսպէս գրեալ յօր.։

(4) Նորածնե բառ։

(5) Օր. գրէ յնորողաց։

(*) Բարխուտարին. Արցախ. եր. 270, 2 հո. էջմ. № 964 (կար. 944)։

(2) Ալիշան. Այրարատ. 443։